УДК 811.111’42

ОБ’ЄКТИВАЦІЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕПТУ *РОБОТА* У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

О.М. Благодарна (Харків)

Благодарна О.М. Об’єктивація ціннісного потенціалу концепту РОБОТА у сучасному британському дискурсі. У статті розглянуто модальну рамку оцінки; визначено функції цінності як провідного аксіологічного орієнтиру; проведено аналіз ціннісного потенціалу антропоцентричного концепту РОБОТА, який реалізується у вигляді раціонально-оцінного та/або емоційно-оцінного компоненту значення засобів вербалізації концепту.

Ключові слова: концепт, модальність, оцінка, раціональний та/або емоційний компонент значення, цінність.

Благодарная Е.Н. Объективация ценностного потенциала концепта РАБОТА в современном британском дискурсе. В статье рассматривается модальная рамка оценки; определяются функции ценности как ключевого аксиологического ориентира; проводится анализ ценностного потенциала антропоцентрического концепта РАБОТА, который реализуется в виде рационально-оценочного и/или эмоционально-оценочного компонента значения средств вербализации концепта.

Ключевые слова: концепт, модальность, оценка, рациональный и/или эмоциональный компонент значения, ценность.

Blagodarna O.M. Instantiation of axiological potential of the concept WORK in the present-day British discourse. This article examines the evaluative modal frame; establishes the functions of value as a core axiological reference; analyses axiological potential of the anthropocentric concept WORK that is verbalized by language units with rational and/or emotional component of the meaning.

Key words: a concept, modality, evaluation, rational and/or emotional component of the meaning, value.

Питання оцінки, цінності та ціннісних орієнтацій досліджується головним чином у логіці, де під оцінкою зазвичай розуміють судження про цінності. Проблема того, як розуміти цінність, є предметом аксіології – філософського вчення "про природу цінностей, їхнє місце в реальності і структурі ціннісного світу, тобто про зв'язок різних цінностей між собою, із соціальними і культурними факторами, зі структурою особистості" [23, с. 763]. Зважаючи на той факт, що у сучасних лінгвістичних студіях постулюється трьохвимірна структура концепту як сукупності поняттєвого, образного та ціннісного складників [10; 11; 15; 16], мету цієї статті вбачаємо у вивченні шляхів реалізації оцінки у структурі значення номінацій концепту РОБОТА. Об'єктом виступають різнорівневі засоби вербалізації концепту РОБОТА у сучасному британському дискурсі, а предметом – їх ціннісний потенціал, який реалізується у вигляді раціонального або/та емоційного навантаження номінацій. Актуальність цього дослідження обумовлена кількома чинниками: по-перше, це антропоцентрична природа та висока частотність функціонування концепту у дискурсі; по-друге, об'єкт є актуальним через свою функцію ключового концепту британської лінгвокультури, про що свідчить той факт, що за результатами дослідження А. Вежбицької та її школи РОБОТА/WORK, СВОБОДА/FREEDOM та ЛЮБОВ/LOVE виступають ключовими концептами англосаксонської культури [4] (порівн. ключові концепти слов'янської культури: ДУША, ДОЛЯ).

Оцінку можна розглядати як один з видів модальностей, що накладаються на дескриптивний зміст висловлювання. Під модальністю розуміємо функціонально-семантичну категорію, що виражає різні види відношень висловлювання до дійсності та не збігається з його логіко-семантичною та синтаксичною структурою [6, с. 11-12]. У такому судженні "можна висловити схвалення або несхвалення стосовно розглянутої ситуації, кваліфікувати її реалізацію як фізично неможливу, стверджувати, що вона має місце та інш." [21, с. 38]. Оцінна модальність визначається цілим висловлюванням, а не окремими його елементами, та є його компонентом.

Включаючись в контекст, оцінка характеризується особливою структурою, що містить ряд обов'язкових і ряд факультативних елементів. Цю структуру можна представити як модальну рамку, побудовану на основі виразу *A r B*, де *A* представляє суб'єкта оцінки, *B* – її об'єкта, а *r* – оцінне відношення. У природній мові *r* може бути представлене як окремими лексичними одиницями, так і значенням висловлювання в цілому. Аксіологічний предикат слугує основним засобом експлікації модальної рамки. Він вводить у висловлювання експліцитну суб'єктивність, указуючи на присутність оцінного суб'єкта і представляючи оцінку як таку, що відноситься до його концептуального світу [19, с. 10]. Невід'ємним елементом функціонування модальної рамки є оцінні стереотипи та аксіологічна шкала, що визначена характером оцінки та її підставами [2; 3; 10; 17; 18]. В оцінному знанні стереотип присутній у скритій формі: уявлення про стандарт, еталон і норму вважається загальним знанням, яке належить концептуальній картині світу у її наївному варіанті та є тим "фільтром", крізь який сприймається світ [9, с. 39-41]. Підставами оцінки слугують ідеали, стандарти, почуття, переконання, знання суб'єктом певних норм утилітарного чи морально-етичного характеру [3, с. 28], у відповідності до яких у свідомості індивіда формується ціннісна картина світу. Виокремлюючи цінність та оцінку, зазначимо, що оцінка є способом судження суб'єкта про об'єкт, процес та результат когнітивної операції кваліфікації (оцінювання) у той час, як цінності становлять собою аксіологічні орієнтири, на підґрунті яких здійснюється ця операція [9; 10].

Виділяють кілька рівнів ціннісної ієрархії: сенсорний рівень поєднує миттєві цінності, що розміщуються між полюсами "задоволення" :: "незадоволення"; екзистенційний рівень охоплює тимчасові цінності між полюсами "здоров'я – життя" :: "хвороба – смерть"; духовний рівень містить вічні цінності, що розташовані між полюсами "добро" :: "зло"; до найвищого щабелю абсолютних цінностей залучені ті, що пов'язані з концептом БОГ [3, с. 34-35; 7; 12, с. 281; 23, с. 135-165].

Головною особливістю цінностей є те, що вони "тим чи іншим чином пов'язані з людиною, оскіль-

ки не належать до зовнішнього світу. У протилежному випадку вони перестали б бути цінностями і склали б частину об'єктивного світу" [26, с. 175]. Аналізуючи множину функцій цінностей у повсякденній діяльності суб'єктів будь-якого соціуму, можна виділити такі:

- функція репрезентації, що пов'язана із формуванням та актуалізацією ставлення окремої особи до предметів і явищ дійсності на підґрунті їх важливості та корисності для життєдіяльності [14, с. 28];
- орієнтуюча функція, що слугує для встановлення орієнтирів людиною під час її предметної та соціальної діяльності [20, с. 732-734; 25, с. 28];
- регулююча функція, що виступає підґрунтям для визначення алгоритму поведінки в окремій ситуації [14, с. 30];
- координуюча функція, що здійснює зв'язок між індивідом та світом оцінюваних об'єктів [1, с. 23].

Оцінне висловлювання передбачає ціннісне відношення між суб'єктом і об'єктом, де суб'єкт представлений окремою особою, лінгвокультурною спільнотою або усім людством, а об'єкт – будь-яким матеріальним чи уявлюваним предметом, явищем, подією, процесом, ідеєю, дією, станом тощо, які підлягають порівнянню за певними параметрами [5, с. 550]. При описі оцінних суджень у логіці оцінка постає як безособова, така, що не має суб'єкта. Однак у висловлюваннях природної мови будь-яке оцінне судження припускає суб'єкт судження, тобто ту особу (індивідуум, соціум), якою здійснюється оцінка, і його об'єкт, тобто той предмет або явище, які оцінюються. Роль суб'єкта полягає у співвіднесенні властивостей об'єктів із загальнолюдськими/ етнокультурними/ соціумними нормами та стандартами на основі пресупозиційної бази дискурсу. Оцінка виражає особисті думки і смаки суб'єкта, його точки зору та відчуття, бажання та потреби, обов'язки та цілеспрямовану волю. Це створює її конфліктність: оцінка, породжена бажанням, відмінна від оцінки, що випливає з обов'язку [6, с. 8].

При дослідженні оцінних структур мова може йти як про інгерентні (дескриптивні) ознаки предметів, так і про якості, що приписуються їм суб'єктом дискурсу. Найважливішою особливістю оцінки є те, що в ній завжди є присутнім суб'єктивний фактор, що взаємодіє з об'єктивним. Суб'єктивний компонент припускає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта, у той час як об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) компонент оцінки орієнтується на власні властивості предметів або явищ, на основі яких виноситься оцінка [там само].

Питання про те, який фактор в оцінці є первинним – емоційний або раціональний, є одним з провідних в аксіології та часто виявляється вирішальним для протиставлення суб'єктивізму й об'єктивізму в теорії оцінок. Для емотивістів первинною є емоція. Об'єктивісти вважають, що в емоціях сховані судження, і що в будь-якому випадку емоції і відношення залежать від наших суджень, експліцитних або імпліцитних, про положення речей. У природній мові не може бути чисто емоційної оцінки, тому що мова завжди припускає раціональний аспект. Раціональність підсилюється, якщо включається предикат думки, а емоційність підсилюється за допомогою експресивності та афективності прикметників [6].

Для визначення типу оцінного значення у нашій роботі використовуємо класифікацію Н.Д. Арутюнової, що базується на класифікації типів оцінки Г.Х. фон Врігта [2, с. 75-77; 27, с. 133] та поділяє їх на гедоністичні, психологічні (інтелектуальні й емоційні), абсолютні (естетичні й етичні) та раціоналістичні (утилітарні, нормативні, телеологічні).

Присутність у структурі значення образно мотивованої номінації гештальта [18, с. 110-112; 22] підсилює раціональну оцінку емотивним стимулом і викликає емоційне сприйняття об'єкта крізь призму позитивного :: негативного почуття-ставлення суб'єкта. Останнє розуміємо як стабільну емоційну реакцію на ситуацію [18, с. 111-120], що пов'язана з емпатією продуцента дискурсу – сприйняття ним ситуації у відповідності до аксіологічних орієнтирів і норм, його ототожнення з безпосереднім учасником або об'єктом події [13].

Таким чином, раціональний компонент оцінки реалізується дескриптивно орієнтованими:

1) однослівними номінаціями-дериватами імені концепту РОБОТА; наприклад, номінація *workaholic*, утворена за моделлю *alcoholic*, імплікує негативну оцінку дій денотата через їх надмірність:

For Laura, work had now become an end in itself; although some of her colleagues began to describe her as a workaholic it was more that she found working a pleasurable state (Laura Ashley: a life by design by A. Sebba, 1990);

2) вільними словосполученнями; наприклад, у словосполученнях *handsome/ great/ nice/ challenging/ interesting work* позитивна раціональна оцінка реалізується параметризаторами-прикметниками загальної (*handsome/ great/ nice*), інтелектуальної (*interesting*) та телеологічної (*challenging*) оцінки:

Until more interesting work was available he felt he had no option but to keep the men in his charge fully occupied and if it meant using eight men to undertake a task which could be accomplished in a fraction of the time by a machine... (Engineers, managers and politicians by L. Hannah, 1993);

3) фразеологічними сполученнями; наприклад, фразеологізм із зв'язаним значенням *to make short (quick) work of smth.* (зробити/виконати щось у короткий термін та дуже якісно) містить позитивну раціональну телеологічну оцінку:

Eve had made short work of anyone who took advantage of Benny's gentle ways (Circle of friends by M. Binchy, 1999).

Емоційна оцінка втілюється прагматично орієнтованими:

1) однослівними номінаціями; наприклад, гештальт складеного слова *workhorse*, що позначає працьовиту та надійну людину, уподібнює об'єкта оцінки коню, якого використовують для виконання складної роботи; таке уподібнення у контексті дискурсу може актуалізувати різні емоційні реакції суб'єкта оцінки в залежності від емпатії у конкретній ситуації й загальних аксіологічних орієнтирів (від зневажливого ставлення до об'єкта як такого, що дозволяє себе експлуатувати, до поваги за надійність та працьовитість):

Perhaps this operation would be the last, perhaps his Western masters would finally decide that the old workhorse had given his best and deserved to be put out in rich pastures (Foxbat by P. Cave, 2001);

2) фразеологічними сполученнями; наприклад, гештальт параметризатора фразеологічного словосполучення *dirty work* (брудна справа/підлість) уподібнює справу, зроблену об'єктом оцінки, бруду, що не лише негативно кваліфікує його як такого, що порушує моральні норми, а й виражає певне емоційне почуття-ставлення до всієї ситуації: суб'єкт оцінки відмежовується від об'єкта як такого, що забруднив себе, заплямував свою репутацію, й у такий спосіб осуджує його:

Even Raine's critics acknowledge that, in doing what dirty work had to be done and attracting the odium that went with it, she has put her stepson in a strong position (London: The Daily Telegraph, 2002);

3) ідіомами, які містять образно-мотивований конотат; наприклад, гештальт ідіоми *piece of cake* (легке та приємне для виконання завдання) ґрунтується на метафоричному ототожненні роботи з шматком пирога/тістечка, що імплікує сенсорно-смакову оцінку "смачно" та психологічну оцінку "приємно" і супроводжується позитивним почуттям-ставленням мовця до роботи:

At first he kept saying that housekeeping was a piece of cake and that women made a big fuss about nothing but since the washing machine broke down he hasn't said that (*Queen's Park magazine, 2004*).

Отож, відповідно до результатів дослідження можна зробити висновки, що у структурі дескриптивно та прагматично орієнтованих засобів вербалізації концепту РОБОТА оцінка актуалізується на фоні понятєвої інформації та може доповнюватись емоційно навантаженою образною складовою. Підґрунтям оцінного судження суб'єкта дискурсу стають його/її ціннісні орієнтири, які реалізуються у спектрі раціоналістичних, психологічних та абсолютних раціональних оцінок. Стимулом для емоційної реакції слугує присутність у структурі значення засобів вербалізації концепту РОБОТА гештальту.

Перспективи дослідження вбачаємо у проведенні аналізу та класифікації образів, що надають номінативній одиниці експресивного ефекту, з подальшим визначенням особливостей їх розміщення на аксіологічній шкалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки / Н.Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1984. – №3. – С. 15-43. 2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Арутюнова Н.Д. – М. : Наука, 1988. – 341 с. 3. Бєссонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / Бєссонова О.Л. – Донецьк : Вид-во Донецьк. нац. у-ту, 2002. – 362 с. 4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов // Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А.Д.Шмелева под ред. Т.В.Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С.263-305. 5. Вендлер З. О слове *good* / З. Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10: Лингвистическая семантика. – С. 531-554. 6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Вольф Е.М. – М. : Ком. книга, 2006. – 280 с. 7. Гартман Н. Этика / Гартман Н. – СПб. : "Владимир Даль", 2002. – 707 с. 8. Змиёва И.В. Лингвокогнитивные характеристики средств вербализации концепта *ДОБРО* в английском языке : дис. … кандидата филол. наук : 10.02.04 / Ирина Владимировна Змиёва. – Харьков, 2006. – 227 с. 9. Ивин А.А. Основания логики оценок / Ивин А.А. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1976. – 230 с. 10. Карасик В. И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 11. Карасик В.И. Этноспецифические концепты / В.И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику : [отв. ред. М.В.Пименова]. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61- 105. 12. Левонтина И.Б. За справедливостью пустой / И.Б. Левонтина, А.Д. Шмелев // Логический анализ языка. Языки этики. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 281-292. 13. Лингвистический энциклопедический словарь / [Редкол.: Н.Д. Арутюнова, В.А. Виноградов, В.Г. Гак, Т.В. Гамкрелидзе и др.] – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 683 с. 14. Неновски Н. Право и ценности / Неновски Н. ; [пер. с болг. В.М. Сафронова]. – М. : Прогресс, 1987. – 248 с. 15. Приходько А.Н. Концепт как трехмерное метальное образование / А.Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету. Серія: Романо-германська філологія. – Харків : Константа, 2006. – № 726. – С. 20-25. 16. Слышкин Г.Г. От текста к символу: Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Слышкин Г.Г. – М. : Academia, 2000. – 128 с. 17. Старикова Е.Н. Проблемы имплицитной номинации в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Н. Старикова. – К., 1976. – 41 с. 18. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В.Н. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с. 19. Фадєєва О.В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Фадєєва. – Київ, 2000. – 18 с. 20. Философский энциклопедический словарь / [Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.] – [2-е изд.] – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с. 21. Хинтикка Я. Виды модальности / Я. Хинтикка // Семантика модальных и интенциональных логик. – М., 1981. – 285 с. 22. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л.О. Чернейко. – М., 1997. – 306 с. 23. Krzeszowski T.P. The axiological aspects of idealized cognitive models / T.P. Krzeszowski // Meaning and lexicography. – Amsterdam, Phil.: John Benjamins, 1990. – P. 135-165. 24. Locke R.R. Management and higher education since 1940 : the influence of America and Japan on West Germany, Great Britain, and France / R.R.Locke. – Cambridge : CUP, 1989. – 328 p. 25. Schaefer R. Sociology / R. Schaefer. – N.Y. etc. : McGraw-Hill, Inc., 1989. – 694 p. 26. Searle J.R. Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts / J.R.-L. Searle etc., 1979. – P. 175. 27. Wright G.H. von. The varieties of goodness / G.H. Wright von. – L., 1963. – P. 133.

© О.М. Благодарна, 2010